

ÚJABB IRÁNYOK

AZ ANGOL NEMZETGAZDASÁGTANBAN. *)

A természet titkainak földerítése az ember vágyainak egyik elseje. Évszázadokon át állott a rejtélyes lepel előtt, mely azokat takarta és ráházolta képzelődésének torzképeit. Végre egy merész kéz bátran megfogja, és lassanként emelkedni látjuk a függönyt, lassanként valóságában ismerjük fel a természet alakjait. Nem hasonlít-e ehhez az összes állami tudományok története, de különösen a nemzetgazdaságtan története is? Igaz, hogy az ókorban is magas fokra emelkedett gazdasági élet, a kereskedelem messze vidékeket hozott összeköttetésbe, az ipar egyes ágai bámulatos tökélyre jutottak, a pénzgazdaság végletekig fejlődött, de csak az újabb időben vált az egész társadalom gazdasági társadalommá, csak az újabb korban lettek a gazdasági tényezők irányadókká. A gazdasági élet fölismerésére csak most kínálkozik bő anyag, bő alkalom és a régi nézetek lassanként elhalványodnak az új tények fénye előtt. Az előttünk fekvő munka sok ponton új világba helyezi a régi nézeteket, új tényekre figyelmeztet a gazdaság tekintetében legmagasabb fokra jutott angol nép életéből. Nem tartjuk az itt közölt nézeteket végeredményeknek, de nem tagadhatjuk a munka éles ítéletét, független felfogását és számos találó megjegyzéseit. Sarkpontját a verseny kérdése képezi. A mire Herbert Spencer már husz év előtt figyelmeztetett, hogy a szabad verseny helyén igen számos téren újabban is csak a monopoliumot találjuk, a szabad verseny által biztosított legtökéletesebb termelés helyett pedig csalást és kontármunkákat: ez Syme újabb példái után kétségtelen ténynyé válik; a szabad

*) David Syme: Outlines of an industrial science, King et Co. London 1876.

verseny fényoldalai mellett a tudomány többé nem mulaszthatja el föltüntetni annak árnyoldalait is; a törvényhozás pedig e tényt többé nem hagyhatja figyelmen kívül, a mint az angol törvényhozás azt már évek óta mutatja. Behatóan vizsgálja továbbá a nemzetgazdaságtan és a társadalmi tudományok többi ágai közti összefüggést, a nemzetgazdaságtannak az etikához való viszonyát; az állam szerepét a közgazdaság terén — mind oly kérdések, melyek a jelenkori legfontosabb socialpolitikai problémákhoz tartoznak. De különben lássuk röviden a munka tartalmát.

Az első fejezet a nemzetgazdaságtan tárgyával foglalkozik, avval, mi tartozik abba és ennek megfelelőleg, mikép definiálandó a nemzetgazdaságtan, mely tudományok sorába tartozik: a természettudományok, vagy az erkölcsi tudományokhoz? Syme bírálja a tudomány megnevezését; kimutatja, hogy az angol „political economy“ egészen más fogalmat jelent, mint a mely a tudósok által hozzákapcsolatik. Sokkal helyesebbnek találja az „industrial science“ megnevezését. Mert valamint van egy tudomány az emberi szellem működéséről, egy az erkölcsök működéséről, egy a társadalom működéséről, úgy különböztetheti meg egy tudományt a munkáról (azt hisszük, hogy ezen szóval jobban találjuk a szerző eszméjét, mintha ezt „ipar“ által fordítottuk volna le). De a tárgy is, a melylyel a tudósok nézete szerint e tudománynak foglalkozni kellene, helytelenül jelöltetett meg. Mindnyájan megegyeznek ugyanis abban, hogy a gazdaságtannak a gazdagsággal (wealth) és annak jelenségeivel kell foglalkoznia; ennek keletkezése, forgalomba hozása, eloszlása és fogyasztása képezné tehát a tudomány tárgyát. Nem szükséges itt megjegyezni, hogy e fölfogás leginkább az angol tudomány sajátja; hogy ellenben az olaszok (Beccaria és Filangieri óta) és a németek sokkal mélyebben fogták föl e tudomány föladatát. A gazdaság magában véve és mint olyan, még nem képezheti tárgyát egy külön tudománynak, ép oly kevéssé, mint más emberi vágyak, a tisztelet, a hatalom stb. De a mennyiben a gazdaság alá rendesen mindent vettek, mi szükséges, hasznos vagy kellemes lehet, a tudománynak oly tág területet nyitottak, mely az ember összes törekvését és tevékenységét átkarolja. De a tudománynak

hovátartozása iránt is igen eltérő nézetek uralkodtak. Mill szerint e tudomány törvényei két különböző tudományhoz tartoznak; a mennyiben a cél a külső természet átváltoztatása az emberi szükségleteknek megfelelőleg, ennyiben a tudomány elvei a természettudományban keresendők; a mennyiben pedig a javak előállításánál az emberi ész és akarat, a szükségletek, a vágyak adják a direktívát, a szellemi élet törvényeinek kutatása szükséges. Cairnes is hasonló értelemben nyilatkozik, holott Syme azon állítást tartja fenn, hogy a nemzetgazdaságtan csak szellemi tudomány, és hogy a gazdasági jelenségek itt csak annyiban képezik a kutatás tárgyát, a mennyiben szellemi és erkölcsi okoknak következményei. Ez különben csak ugyanazon nézet, melyet Mill már az „Unsettled questions“-ben kifejezett és mely kétségkívül a helyes. A gazdaságtan nem foglalkozik a gazdasági élet természeti föltételeivel, sem az azok előállításánál követendő természeti törvényekkel, valamint nem a logika, vagy a matematika, bár fogalmai, törvényei szintén vonatkozással bírnak külső tárgyakra. A nemzetgazdaságtan e szerint szellemi tudomány, és a mit még hozzá lehet tenni, erkölcsi tudomány.

A következő fejezet igen éles vizsgálódás a tudomány módszerére vonatkozólag. Syme e kérdést már 1871-ben a Westminster Reviewben tárgyalta; azóta azonban igen nagy haladás történt, mely a kérdés miképi megoldására befolyással van. Különösen bírálja Mill nézeteit, a ki a deductiv módszer mellett nyilatkozott, azon hozzátevással azonban, hogy midőn a deductiv módszer egy indokot tételez föl, míg a gyakorlati életben több indok működik, ezeknek hatását is tekintetbe kell venni, illetőleg az előbbi uton nyert eredmények rektifikálandók; de Mill még azt is megengedi, hogy a deductiv módszer talán egyes esetekben hamis eredményekhez vezet, miért is ez eredményeket mindig a gyakorlati, tapasztalati élet nyújtotta adatokkal kell verifikálnunk. Syme kimutatja, miszerint azon föltevés, melynek alapján Mill hypothetice akarja a tudományt fölépíteni — hogy t. i. az ember a legkevesebb áldozattal iparkodik a legnagyobb hasznot elérni — nem helyes; mert már magában a gazdaság nem végcél, a törekvés utána nem él mindenben, és nem él mindenben egyenlő erővel. Ezt mutatja

a bérek, a nyereségek különbözősége, melyet majdnem egymás mellett, egy és ugyanazon ország különböző vidékein észlelhetni. Igen érdekes példát hoz Ausztráliából, melyben némileg tényleg a gazdagság utáni korlátlan vágy az egyes cselekvők egyedüli vezéreszméje. De máskülönben hajlamok, szokások, összeköttetések stb. gátolják e materialistikus vágy korlátlan működését.

Ezen egyetlen indok föltevése tökéletesen hasonló azon eljáráshoz, mely szerint az idősb Mill a politikai tanokat azon egy főelvből akarta levezetni, hogy t. i. az emberek a hatalom után vágyódnak, mely tudományos eljárás azonban általában visszautasított. Ha tényleg csak amaz indok vezetné az embert, akkor a gazdaság terén a pártok folytonos harcra dülne és a gazdasági tevékenység lehetetlenné válnék. De oly ember, ki csak egy indokot követ, megmételtyezne mindent maga körül; sőt a mennyiben csak egy irány felé halad, felelősségtelen volna, bár arra vezettethetnék, hogy meg nem engedett eszközöket használja céljának elérésére. Mindebből az következik, hogy a gazdasági jelenségek tanulmányozásánál a deduktív módszer nem nyújt előnyöket, hogy ellenkezőleg az induktív módszer az, mely a gazdasági törvények földerítéséhez vezethet. Mindazon aggályok, melyeket Mill az induktív módszer ellenében fölhoz, nem bírnak oly súlylyal, mint azok, melyek a deduktív módszer ellenében emeltettek ki. De azért a deduktív módszer használata nincsen kizárva, csak hogy mint Syme mondja „deduction properly begins where induction ends“. A nemzetgazdaságtan újabb fejlődése tényleg mutatja, hogy az induktív módszer alkalmazásának a társadalmi kutatásoknál igen nagy tér nyílik, habár nincsen kizárva, hogy egyes esetekben, mély gondolkozóknál, a deduktív módszer, az intuitio, a képzelem új eszmékhez és rejtélyes törvények fölfedezéséhez ne juttasson; s még ezenkívül megmarad a deduktiónak azon alkalmazása, melyet Comte ur „inverse deduction“ alatt ért, t. i. az induktív következtetések verificatioja a tudomány főelvei által.

A gazdasági életet az angol iskola az önérdekre vezette vissza. Egyesek annyira mentek, hogy minden egyéb tényezőnek működését tagadták. Ha azonban igaz volna, hogy az önérdek legbiztosabban vezeti az embert célja felé, mire ültettek az ember kebelébe egyéb érzetet, melyek az önérdek működését

csak megzavarják? A kik e véleményen voltak, félreismerték az emberi természetet és nem voltak elég figyelemmel arra, hogy egyesek oly utakat és módokat választanak önmaguk kielégítésére, melyek semmikép nem lehetnek az egész, a társadalom érdekével összhangzatosak. Átmenvén a kereslet és kínálat vizsgálatára, Syme ezt szorosán megkülönbözteti a versenytől, a mennyiben t. i. kereslet és kínálatnál vevő és eladó egymással szemben állanak, az egész folyam pedig egyszerű cserét képez, holott a versenynél esetleg egy vevőre több eladó jut vagy megfordítva; a versenynél tehát először a vevők vagy az eladók vívnak egymással és csak ezután történhetik a csere vevő és eladó közt. A kereslet és kínálat helyett jobb a „correlative kereslet“ kifejezése; egyuttal arra figyelmeztetünk, hogy nem csak a keresletnek, hanem a kínálatnak is „effectiv“-nek kell lennie. A mi a kereslet és kínálat működését illeti, különösen a következők föltűnők: a vevői képesség ereje nem emelkedik a szükséglet vagy a kereslet nagyobbodásával; egy éhező embernek nagy szüksége lehet eledelre, de nincs képessége azt megszerezni. — Már ebből is láthatni a kereslet és kínálat természetét; nem tesznek különbséget a szükséglet és vágyak közt és ezért gyakran igazságtalanok. Mennél nagyobb a szükséglet, annál nagyobb áldozat kívántatik. Midőn 1866-ban nagy éhség volt Oristaban, a hatóság nem akart beleavatkozni, mert ez ellenkeznék a nemzetgazdaságtan törvényeivel („would be contrary to the principles of political economy“). A forgalomban e szerint mindig az, ki csak kényelmi tárgyakat keres, lesz előnyben a fölött, kinek sürgős szükségleteket kell kielégítenie. Különösen láthatni ezt a munkabérek alakulásában. A kereslet és kínálat igazságtalan működése különösen drága időkben mutatkozik. Ilyenkor a munkabérnek természetszerint emelkedni kellene. De miután az életszükségletek drágasága az egyéb cikkek vételére rendelkezésre álló összegeket csökkenti, az iparos tevékenység alá száll; de a házi szolgálatok körül is kevesebb munkással fogják beérni; egyének, kik azelőtt mint önálló emberek működtek, most kénytelenek lesznek szintén mint munkások kenyerüket keresni és mindennek hatása az lesz, hogy daczára a drága kenyérnek, a munkások hely-

zete még rosszabbul, munkabérek még csökkenni fog. De a munkások helyzete még a többi osztályokkal összehasonlítva is felette rossz, mivel a gazdagnál a kenyérré fordított kiadás csekély az összes kiadásokhoz képest, de másrészt a munka olcsó lévén, az többi szükségleteit még olcsóbban is fogja beszerezhetni, és így könnyen történhetik, hogy a gazdagok helyzete ily időkben még javul, ellenben a szegényre a drágaság ólomsúlylyal nehezedik. A kis ember csekélyebb mennyiségben is vásárolja szükségleteit és ezért drágábban is fizeti. Ez anomaliák pedig mind csak abból származnak, hogy az egész szükségletkielégítés a kereslet és kínálat korlátlan működésének van alávetve.

Az első rész aránylag legbehatóbb vizsgálódása a verseny természetével foglalkozik. A fejtegetések és felhozott példák egyaránt érdekesek. Az angol nemzetgazdaságban a verseny képezi a rendszer sarkkövét, sőt Mill szerint csak ezen alapulva igényelheti a nemzetgazdaságtan a tudomány nevét. A legnagyobb emphasisissal irattak le a verseny következményei; majd a gravitatioval, majd más általános elvvel hasonlították azt össze és jótékony hatását nem tudták eléggé dicsérni. Azonban e fölfogás a tények által nem támogatatik, sőt azt láthatni különösen az újabb időkben, hogy a verseny értékekben nagy veszteségeket okoz, csaláshoz vezet és igazságtalanságokat von maga után. A versenynek hatása a társadalmi erkölcsiségtől függ, és a verseny maga másképp fog alakulni ott, hol nem találják tisztességesnek, hogy minden árunak két ára legyen. De könnyen észrevehető, hogy a verseny irányzata a monopolium felé vezet és hogy mindenki iparkodni fog a versenyt megszüntetni, hogy ily monopoliumot megszerezhessen. Erre azonban két dolog szükséges: tőke és erkölcsi elvek hiánya. Az elsőt illetőleg két esetet kell megkülönböztetnünk, ha a versenyzők különböző tőkével rendelkeznek, a nagyobb tőke birtokosának könnyen fog sikerülni ideiglenes veszteségek által a többi versenyzőket a küzdterről kiszorítani. Ha ellenben a versenyzők egyenlő tőkével bírnak, a verseny helyébe csakhamar az összebeszélés lép, mint ezt több ágban, péld. a nagy városi légszesztársulatoknál, a vasutaknál látni lehet. A verseny kizárásához vezet a hitelnek a nagy- és kiskereskedők egy-

másközti üzleteknél való alkalmazása is. A nagykereskedő hitelt nyújt a kis kalmárnak, ki ezáltal hatalmába kerül és így a többi nagykereskedők versenyét a maga hasznára nem fordíthatja. Hasonló viszony áll fenn a nagy iparos és azon kis mesterek közt, kik számára dolgoznak. Itt is bizonyos függési viszonyok fejlődnek, melyek a versenyt kizárják. Így majdnem az összes londoni korcsmárosok néhány sörfőző hatalmában állanak és jóformán csak azok meghatalmazottjaiként szerepelnek. A korcsmárosok nem vehetik a sört ott, hol a legjobb és legolcsóbb, hanem azon sörfőzőnél, ki urok és ki nekik hitelt ad. A verseny legtisztább nemének a nyilvános árverezések látszhatnak. Pedig itt is csakhamar oly viszonyok fejlődtek, melyek szerint egyes nagy tőkésék a versenyt lehetlenné tették, minek következménye az volt, hogy például Ausztráliában a földek eladásánál az árverezési rendszertől elállottak, mivel bebizonyult, hogy korántsem teljesül azon föltevés, mintha az, ki legtöbbet adott a földért, azt legjobban iparkodik művelni; hanem ellenkezőleg, parlagon heverteti, míg jó vevő nem akad. Egyuttal nagy csalások is fedeztetek fel. Sőt egyes vidékeken keletkeztek a földbérlők közt társulatok, melyek a társulat tagjainak szükség esetében egy bizonyos árnál adandó többletbér iránt kárpótolták, csak hogy a bérbeadás verseny útján ne történjék, mert tartanak a bérek túlságos fölesigázásától. Ez a verseny kizárására irányzott törekvés nem csak egyesek, hanem nemzetek közt is érvényesül. Angliának politikája abból áll, magának az iparegyedárúságot az egész világon biztosítani. Az eszközök, melyek e célra fölhasználtak, változhatnak, de a cél mindig ugyanaz marad. A második tényező, mely a verseny által fejlesztetik, mint említők, az erkölcsi elvek hiánya. Erre is Anglia szolgáltat szomorú példát. Itt azelőtt arra törekedtek, hogy jó árúk állíttassanak elő és az angol gyártmányok híre elterjedjen mindenfelé. Csalások, hamisítások, rossz árúk úgy tekintettek, mint a melyek az ország szégyenére válnak. Az újabb időben ez megszűnt. Az angol munkás és gyáros becsületessége a múlté. Csalárd fogások képezik a szabályt és a tisztesség a kivételt Angliában; nincs egyetlen egy országnak oly rossz híre, mint Angliának,

mely a hamisítások országának neveztetik. A mit veszünk, nem az, a mit kívánunk és a mit külsőleg hiszünk, hogy kaptunk; és ugy látszik, mintha a csalás légkörében mozognánk. A legrosszabb pedig az, hogy ezeket mindenki tudja és senki sem szégyenli. Az angol gyárosok, ugy látszik, nem tudják, hogy a használat számára állítanak elő tárgyakat, mert ők hozzá szoktak csak a kereskedés számára dolgozni. Mindezt számos példa mutatja és számos panasz hallatszott már e tárgyban a világ minden részéről. Különbözik a dolog nem új; Herbert Spencer a „Morals of trade“ czimű tanulmányában e tárgyat már erős világításban mutatá be a közönségnek. A mi mindezek ellenében fölhozatik, rendesen abból áll, hogy az ilyen eljárások megboszulják magokat idővel. És ez igaz; csak hogy nagy ritkán az illető gyárosok kárára, hanem mindig az illető ország kárára, mely előbbi összeköttetéseit elveszti, mint ez történt a középkorban Velenczében, a hanzavárosokban stb. a hamisítások terjedése folytán. Mindebből következik, hogy a gazdasági életben sem mondbatunk le a becsületességről. „It is the force that gives cohesion to the social organism“ mondja Syme. Még játékainkban is szükséges a becsületesség; mennyivel inkább a gazdasági életben, hol minden érintkezés vevő és eladó, termelő és fogyasztó, adós és hitelező, gyáros és munkás közt e föltevésen alapszik?

A második rész, mely az elveket tárgyalja, foglalkozik a gazdasági erővel, az értékkel és az árral. A mi az első kérdést illeti, tudjuk, hogy Smith két erőt ismert el, a gazdagodási vágyat, melylyel a nemzetgazdaság tanában foglalkozik, és a rokonszenvet, melyet az etikában tárgyalt, kétségkívül azon föltevésben, hogy a társadalmi életben mindkettőnek működnie kell, csak hogy a tudományos kutatás könnyítésére a kettőt külön vesszük szemügyre. Ez uton tovább haladva, a deduktív iskola Smith után csak a gazdagodási vágyra fektette a gazdasági életet. Azonban ez eljárás helytelen. Ha a jelenségeknek egy bizonyos csoportjában két vagy több erő működik, ezek nem elválasztandók, hanem a kettő közti viszony állapítandó meg. Így a társadalmi tudományokban tekintettel kell lenni a társas és a társadalom ellenes hajlamokra, csak hogy megállapítjuk, hogy a társadalomellenes törekvések, az egyéni

vágyak, a társadalom érdekének alárendelendők. A hol a két érdek összeütközik, a nagyobbiké az elsőbbség. Ugyanezt látjuk az etikában. Az etikai tudományok nem mellőzhetik az egoistikus és társadalmi hajlamok kutatását, bár ez a társadalmi kutatásnál még magasabb álláspontot foglal el. Hogy azonban a különböző erők hatását felismerjük, szükséges azokat előbb elkülönítve vizsgálunk és azután folyamodni a synthesishez. Az alapos ismeretek és a törvények levezetésének föltétele a gazdasági életben működő erők ismerete. A cselekvésnél az erők mint indokok szerepelnek; ez indokok háromfélék: 1. egoistikus indokok, midőn az egyén csak saját érdekét tekinti; 2. hemeisticus (ἡμεῖς) indokok, midőn magát és mások érdekét tekinti; végre 3. allostikus (ἄλλος) indokok, midőn csak a mások érdekét tekinti.

Átmenvén az érték fejtegetésére, különösen kiemeli, hogy a tudomány elhanyagolta a használati érték fogalmát és kiválólág a csereértékkel és az árral foglalkozott. Ezáltal számos jav ki lett zárva a vizsgálódásból, mely csereértékkel nem, de igen jelentékeny használati értékkel bír. Továbbá elemzi a használati érték tényezőit, melyeket különösen a hasznosságban és a ritkaságban találtak. Itt is precisebb felfogást kíván, kiemelve, hogy minden érték alapja a szükséglet; ez által ismét az etikai tényező lép előtérbe, melyet a régi iskola értelmezése némileg elhomályosított. Ezért helytelen is egy a javakban rejlő értékről szólani, mert a tárgyaknak nincsen inhaerens értékük, ez csak az emberi ítéletben gyökerezik. Következik az árelmélet némely pontjának vizsgálata; Syme különösen megtámadja a kereslet és kínálat kifejezését és helyébe ajánlja a már említett korrelatív keresletet; továbbá vizsgálja, mennyiben bír a javak mennyisége befolyással az árakra; különösen pedig vizsgálja és czáfolja a munkabérialap elméletét.

A harmadik részben különösen a következő eszmék adnak elő. A gazdasági tudomány az embert gazdasági, a társadalmi tudomány társadalmi szempontból tárgyalja. És habár igaz, hogy amott leginkább az egoistikus, emitt a hemeistikus ösztönök működnek, mindamellett bizonyos, hogy ezek egymást még ki nem zárják. Először azért, mert ha az ember csak a gazdasági vágy által vezetettnek, mint ezt a deduktív iskola hivei

fölteszik, akkor nélkülözné azon tulajdonságokat, melyek a társadalom alapítására szükségesek. De ha ezen eszme valósulna, akkor a társadalom fenn nem állhatna, mivel az egész nem birhat más tulajdonokkal, mint részei. A társadalmi tényezőknek is kell e szerint érvényesülniök, ezek pedig a családban fejlődnek. Mig az eddigi nemzetgazdaságtan az egyénből indult ki, azt állítván, hogy a mi jó az egyénre, az jó az egészre, addig a helyes elméletnek a társadalmi viszonyokból kell kiindulnia. Azért a nemzetgazdaságtan alárendelendő a társadalmi tudománynak. Ebből következik, hogy a gazdaságban az egoistikus és hemeistikus ösztönök egyaránt szükségesek. A társadalmi ösztönök azonban az erkölcsiség támogatására szorulnak. Az egész gazdasági rendszer tehát az etikán alapszik.

A nemzetgazdaságtan a szellemi tudományok sorába tartozik. Ezen tudományokban az előremondás lehetetlen. Azonban nem áll, hogy ez a tudomány nélkülözhetlen jellege: a geologia nem képes erre, a biologia és psychologia előremondásai pedig csak minőségbeliek. Azonban a deduktív iskolát csak ilyen tudomány elégithette ki és így jutottak azon absztrakt tételekhez, melyek állítólag természettörvények. Ebből ismét következett a gazdasági politikára kimondott anathema, mivel a gazdasági törvények kényszerűséggel hatnak. Ez azonban nem áll: a laissez-faire alkalmazása az egész jog megszüntetéséhez vezetne. Különbén látjuk majdnem minden téren, hogy az ember iparkodik a természetet mintegy javítani és ugyanaz az államnak feladata a gazdaság terén. Mivel a társadalomnak ez irányban is különös céljai vannak, e célok valósitására magának kell törekedni, azt senki másra nem bizhatja. És erre az állam van hivatva.

DR. WEISZ BÉLA.